

Kristiina Hormia-Poutanen/HYK
2.9.1998

Kansallinen elektroninen kirjasto – FinELib Esitys rahoitusmalliksi

Opetusministeriön kansalliselle elektroniselle kirjastolle osoittamalla rahoituksella hankitaan valikoivasti sellaisia aineistoja, jotka parhaiten tukevat korkeinta opetusta ja tutkimusta. Yliopistoilla on mahdollisuus valita, minkä aineistojen hankintasopimuksessa ne haluavat olla osallisena. Niihin edellytetään omaa rahoitusta opetusministeriön täysimääräisen rahoituskauden jälkeen.

Kansallinen elektroninen kirjasto-ohjelman ohjausryhmä esittää elektronisen aineiston hankinnan rahoittamista seuraavin toimin:

1. Esitetään, että opetusministeriön kansalliselle elektroniselle kirjastolle osoittamalla jatkuvalla keskitetyllä rahoituksella turvataan elektronisen aineiston kansallisten käyttösopimusten jatkuvuus sekä elektroniselle kirjastolle välttämättömien kehityshankkeiden toteutuminen.
2. Rahoitustasoksi esitetään 20 milj. mk/vuosi. Rahoitus tulee kuitenkin tarkistaa vuosittain elektronisen aineiston hinnannousun ja valuuttakurssien muutosten mukaisesti.
3. Keskitetyllä rahoituksella rahoitetaan ensisijaisesti yliopistojen osuutta käyttösopimuksista. Muut konsortioiden osallistujat huolehtivat omasta rahoituksestaan. Kansallisissa sopimuksissa pyritään kuitenkin siihen, että hankinnasta hyötyvät mahdollisimman paljon kaikki osallistujat.
4. Yliopistot sitoutetaan kirjastojen aineistohankintoihin edellyttämällä niiltä omaa rahoitusta opetusministeriön täysimääräisen (100%) rahoitusjakson jälkeen. Uusia käyttösopimuksia pyritään rahoittamaan täysimääräisesti ensimmäisenä sopimuskautena opetusministeriön varoilla. Kunkin aineiston osalta siirtymävaihe täysimääräisestä opetusministeriön rahoituksesta osittaiseen keskitettyyn rahoitukseen on ensimmäisen sopimuskauden pituinen. Ohjelmassa pyritään kahden vuoden sopimukseen. Yliopistojen rahoitusosuudeksi aineistotyypeittäin esitetään:
 - o moni- ja yleistieteellisen aineiston osalta 20% kunkin aineiston osalta toisesta sopimuskaudesta alkaen.
 - o tieteenaloittaisen aineiston osalta edellytetään 50% omarahoitusosuutta alusta alkaen.
5. Kustannusten jaossa yliopistokirjastojen kesken joudutaan yleensä käyttämään perustana palvelujen tarjoajien hinnoitteluperiaatteita. Mikäli mahdollista, kustantajasopimuksissa suositaan käyttäjämääriin tai perusmaksuun ja yhtäaikaisten käyttäjien määrään perustuvaa hinnoittelua. Toistaiseksi hinnoittelu saattaa perustua myös painettujen lehtien tilauskustannuksiin. Pitemmällä aikajänteellä voidaan siirtyä käytön mukaiseen hinnoitteluun.

6. Kirjastoille suositellaan sellaisten painettujen julkaisujen lakkauttamista, joista on kansallisin käyttö sopimuksin hankittu elektroninen versio käytettävissä ja joiden arkistointi on taattu.

Liite 1. Tausta-aineistoa rahoitusmalliehdotukseen

1. Rahoitusmalliin vaikuttavat hinnoittelurakenteet

Kuhunkin lisenssisopimukseen liittyy rahoitusmallin kannalta kolme hinnoittelurakennetta. Näistä voidaan yleisemminkin johtaa rahoitusmalli. Osa-alueet:

1. Lisenssisopimus konsortion ja kustantajan/välittäjän välillä
2. Konsortion jäsenten välinen kustannusten jako
3. Kansallisen rahoituksen taso

Lisenssisopimus konsortion ja kustantajan/välittäjän välillä

Konsortion ja palvelun tarjoajan väliseen lisenssisopimukseen kirjataan palvelun tarjoajan hinnoittelueriaatteet. Yleisimmin käytetyt hinnoittelueriaatteet ovat käyttäjien määrään perustuva hinnoittelu, perusmaksuun ja yhtäaikaisten käyttäjien määrään perustuva hinnoittelu sekä painettujen lehtien tilauskustannuksiin perustuva hinnoittelu.

Konsortion jäsenten välinen kustannusten jako

Konsortion jäsenten välisen kustannustenjaon perustana on yksinkertaisinta käyttää palvelun tarjoajan hinnoittelueriaatteita. Tällaista ratkaisua on päädytty käyttämään mm. Tanskassa. Pitemmällä aikajänteellä on mahdollista siirtyä käyttöön perustuvaan hinnoitteluun. Tällöin tarvitaan luotettavia käyttötilastoja. Useissa USA:n kirjastojärjestelmäkonsortioissa on siirrytty käytön mukaiseen hinnoitteluun tietyn siirtymävaiheen jälkeen.

Kustannusten jako konsortion jäsenten kesken kansallinen elektroninen kirjasto-ohjelmassa:

1. Kustantajan / välittäjän hinnoittelu perustuu käyttäjämääriin
 - o FinELib rahoittaa hankinnasta osan
 - o Jäljelle jäävä osuus saadaan konsortion jäsenlaitoksilta käyttäjämäärien suhteessa.
2. Kustantajan / välittäjän hinnoittelu jakautuu perusmaksuun ja yhtäaikaisten käyttäjien määrän mukaiseen maksuun
 - o o FinELib maksaa perusmaksun, jolla konsortion jäsenet saavat käyttöoikeuden palveluun
 - o o Konsortion jäsenet kustantavat itse tarvittavat yhtäaikaisten käyttäjien lisenssit.
3. Kustantajan / välittäjän hinnoittelu perustuu painettujen lehtien tilausmaksuihin

- ○ FinELib rahoittaa hankinnasta osan
- ○ Jäljelle jäävä osuus saadaan konsortion jäsenlaitoksilta lehtitilaukskustannusten suhteessa. Laitos, jolla on paljon tilauksia maksaa enemmän kuin laitos jolla vähän tilauksia.

Mikäli mahdollista, suositaan sekä kustantajien kanssa solmituissa sopimuksissa että konsortion jäsenten välisessä kustannusten jaossa käyttäjämääriin tai perusmaksuun ja yhtäaikaisten käyttäjien määrään perustuvaa hinnoittelua. Pitemmällä aikajänteellä pyritään käytön mukaiseen hinnoitteluun.

Kansallisen rahoituksen taso

FinELib-ohjelmakaudella 1997–1999 kansallinen rahoitus on turvattu. Kansallisen elektronisen kirjaston rahoitus tulee turvata myös nykyisen ohjelmakauden jälkeen. Elektronisen kirjaston rakentaminen ei kuitenkaan käy hetkessä. Elektroniseen kirjastoon on hankittava korkeatasoinen, käyttäjiä hyvin palveleva kokonaisuus. Käyttäjien on myös löydettävä elektroninen kirjasto ja opittava hyödyntämään sen palveluita. Painettuja julkaisuja ei voi lakkauttaa samanaikaisesti elektronisen aineiston hankinnan kanssa, koska käyttäjille on annettava jonkin verran aikaa sopeutua muutokseen. Kirjastoilta ei näin ollen vapaudu rahoja painettujen julkaisujen lakkautuksista ensimmäisinä vuosina. Kansallisen rahoituksen osuuden tuleekin olla suurinta ohjelmakauden alussa, mutta siirtymävaiheen jälkeen osa kustannuksista voidaan siirtää kirjastoille. Esimerkiksi Iso-Britanniassa toimivan CHESTin (Combined Higher Education Software Team) asiantuntijat pitivät viiden vuoden siirtymäkautta miniminä. Tätä lyhyemmässä ajassa tuskin voidaan sopeuttaa kirjastojen hankintoja uuteen tilanteeseen. On kuitenkin muistettava, että Suomen kirjastojen taloudellinen tilanne on ollut jo vuosia huomattavasti heikompi kuin useissa muissa maissa.

Moni- ja yleistieteellisten sekä tieteenaloittaisen aineiston osalta kirjastoille tuleva rahoitusosuus voi olla erilainen. Moni- ja yleistieteellinen aineisto hyödyttää laajaa käyttäjäkuntaa, mistä johtuen kansallinen rahoitusosuus voi olla merkittävä. Tieteenalakohtaisen aineiston kohdalla on perusteltua, että osallistujatahot osallistuvat kustannuksiin. Kirjastoilla voi olla omaa rahoitusosuutta alusta pitäen. Osa tieteenaloittaisesta aineistosta on hyvin spesifiä ja palvelee vain suppeaa käyttäjäkuntaa. Tällaisen aineiston hankintaa ei tueta kansallisen elektronisen kirjaston varoilla.

Kustannuksia on tarpeen siirtää yliopistoille useista syistä. Kustannusten jaon seurauksena aineistoja voidaan hankkia enemmän, rinnakkaisia painettuja julkaisuja voidaan korvata elektronisilla versioilla ja yliopistot saadaan sitoutettua elektronisten aineistojen hankintaan. Sitoutuminen vaikuttaa esim. uusien palveluiden markkinointiin.

Tuoreen yhteistilaston (1997) mukaan yliopistokirjastoihin hankittiin kausijulkaisuja n. 56 milj. markalla vuonna 1997. Ulkomaisen aineiston osuutta tilastosta ei saa esille. Olettaen, että elektronisen aineiston hankinta johtaa painettujen julkaisujen tilausten lakkauttamiseen, jo 10% lakkautuksilla saadaan merkittävä säästö, 5,6 milj. mk. Kirjastojen tulisivat lakkauttaa sellaisten painettujen lehtien tilauksia, joista on

kansallisin käyttö sopimuksin hankittu elektroninen versio käytettävissä. Mm. Ruotsissa suositellaan, että kirjastot mahdollisuuksien mukaan lakkauttaisivat painettujen lehtien tilauksiaan. Aineiston saatavuuden jatkuvuus on kuitenkin turvattava. Painettujen lehtien lakkautuksista vapautuvia varoja tulisi ohjata elektronisen aineiston yhteishankintaan. Pitkällä aikajänteellä rinnakkaisista painetuista lehdistä luopuminen merkitsee säästöä aineiston varastoinnin työ- ja tilakustannuksissa.

Kesällä 1997 solmittu Academic Press-sopimus merkitsee yliopistokirjastoille säästöä. Toistaiseksi yliopistokirjastot eivät ole osallistuneet Academic Press'in elektronisen aineiston hankintakustannuksiin. Vuoden 1998 AP:n painettujen lehtien tilaukset on voinut tehdä 75% alennuksella. Kansallisella tasolla säästö on ollut n. 1,9 milj. markkaa. Mikäli kirjasto haluaa kokonaan lakkauttaa AP:n painettujen lehtien tilaukset, tämä merkitsee lisäsäästöä. Mikäli kaikki kirjastot lakkauttavat painettujen lehtien tilauksensa, lisäsäästö olisi n. 640 000 mk.

2. Kustannusten jako 1998-2002

FinELib-rahoitusosuuden tulisi olla kunkin aineiston hankinnan osalta suurin ensimmäisinä vuosina, koska tällöin maksetaan myös takautuvien vuosikertojen maksuja. Kustannuksia olisi siirrettävä kirjastoille portaittain.

Aineistojen hankinnassa ja valinnassa noudatetaan ohjausryhmässä hyväksytyjä periaatteita. Valintakriteerit tuotetaan syksyn 1998 aikana.

Taulukko 1. Esitys kansallinen elektroninen kirjasto-ohjelman keskitetyksi rahoitusosuudeksi sekä yliopistojen eri aineistoryhmien rahoitusosuudeksi 1998 - 2002

AINEISTO	Kustantajan / välittäjän hinnoittelu perustuu käyttäjämääriin tai Painettujen lehtien tilauskustannuksiin	Kustantajan / välittäjän hinnoittelu jakautuu perusmaksuun ja yhtäaikaisten käyttäjien määrään
MONITIETEINEN AINEISTO	FinELib-rahoitusosuus 1. sopimuskausi 100% jatkosopimus 80% Yliopistot 1. sopimuskausi 0%	FinELib-rahoitusosuus PERUSMAKSU Yliopistot Yhtäaikaisten käyttäjien lisenssit

	jatkosopimus 20%	
TIET. ALOITTAINEN AINEISTO	FinELib-rahoitusosuus Alusta pitäen 50% Yliopistot Alusta pitäen 50%	FinELib-rahoitusosuus PERUSMAKSU Yliopistot Yhtäaikaisten käyttäjien lisenssit